

lehet. A térkép bevezetését ezért *miniszteri döntésnek* kell támogatnia, és már a készítés során demokratikusan, a „helyi érzelmeket” figyelembe véve kell eljárni.

Hallak nagy munkára vállalkozott, hiszen az iskolatérkép készítésekor az oktatásügyi tervezést meghatározó összes tényezőt figyelembe kell venni. A módszertani útmutató nemcsak érzékelteti e feladat komplexitását, hanem minden részletre kiterjedő, aprólékos – szükség esetén matematikailag formulázott – tájékoztatást ad a munka minden fázisáról. Lenyűgözően jól szervezett, összefogott tervezőmunka képe tárul elénk, és ezt nem homályosítja el az sem, hogy a szerző néha elvész a részletekben, és nem sikerül – mert lehetetlen – az esettanulmányok apró adalékait egyetlen gondolati keretbe foglalnia. Külön érdeme a könyvnek, hogy igen jól kezelhető, minden fejezet végén rövid ismertetés segít kiválasztani a szükséges részeket. Az illusztrációk nemcsak kérdőívek, táblázatok, térképek, hanem ugandai, ceyloni, elefántcsontparti stb. iskolákról készített fényképek is. Ahol csak lehetett, a munka menetét részekre bontva, diagramokon ábrázolta a szerző, így világossá válnak a részvizsgálatok összefüggései, sorrendjük. Haszonnal forgathatja e segédletet mindenki, aki oktatásügyi tervezéssel, iskolatérkép készítéssel foglalkozik, és biztosan külön örömet okoz e mű azoknak is, akik a harmadik világ közoktatási problémái iránt érdeklődnek.

Orbán Éva

ANYANYELVTANÍTÁSI KÍSÉRLET A KOMMUNIKÁCIÓKUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

Szerkesztette: *Zsolnai József*

Kaposvár 1976. Kaposvári Tanítóképző Főiskola kiadása. 254 oldal

A kaposvári Tanítóképző Főiskola kiadványaként jelent meg Zsolnai József anyanyelvtanítási kísérletének eddig legreprezentatívabb összefoglalása, mint a főiskolán működő kutatócsoport beszámolója a kísérlet első négy évéről. Valójában azonban jóval több és jellegében is más, mint egy szigorúan szerkesztett kutatási beszámoló. Nem lezárni, hanem sokkal inkább utat törni kíván: azokat az eredményeket és munka közbeni tapasztalatokat közreadni, amelyekről már az első évek után bátran gondolható, hogy más kísérletezők is fölfigyelnek rá, s hasznosíthatják munkájukban.

Ezért érdemel tehát több figyelmet ez a könyv, mint az egyszerű – s manapság örömteljesen sokasodó – szakzerű kutatási beszámoló a pedagógia területéről. És még valamiért: magáért a kommunikációkutatásért, amelyet Zsolnai József próbált meg a pedagógiában elsőnek rendszeresen és következetesen tanítási kísérlet alapjául venni. Az „Anyanyelvtanítási kísérlet” című kötet is tanúsítja, hogy mekkora eredménnyel.

A kötet – mint könyv, mint műhelymunka – három fő részre oszlik. Az elsőben (ide sorolom az I–VI. fejezeteket) arról tájékoztatnak a szerzők – Zsolnai József, Csík Endre és Szabó Margit –, hogy milyen célokat tűztek ki és milyen elgondolásokat követtek a kísérlet kidolgozása közben. A második rész – amely a VII–VIII. fejezeteket öleli föl – a kísérlet eddigi eredményeiről számol be objektivitásra törekvő teljesítménymérések birtokában (Zsolnai József, Szabó Margit és Hangyál Rózsa munkája). A könyv harmadik harmada fontos függelék, benne mérőeszközökkel, módszerekkel, óravázlatokkal, feladatlapokkal és ajánló bibliográfiával, vagyis mindazzal, amire a kísérletbe bekapcsolódni kívánóknak szükségük lehet.

Ha a gazdag mondanivalót súlypontozni akarnám, kétségtelenül a IV. fejezetet emelném ki az egyik súlypontként. Ebben ugyanis a munkacsoport tagjai a kísérlet előzményeit és „tantervét” ismertetik. Megtudhatjuk, hogy a kísérletező munkát 1971-ben kezdték Kaposvárt, a tanítóképző gyakorló iskolájában. 1972-től laboratóriumi körülmények közt végeztek vizsgálatokat, összeállítottak egy teljes tantervet (addig csupán a helyes ejtés. taníthatóságát vizsgálták), és megkezdték a szélesebb körű kísérletezés megszervezését. 1973-tól Sárszentlőrincen, Siklóson, Zalaegerszezen összesen hét kísérleti tanulócsoportjuk működött (méréseik eredményei közt a siklósi és a kaposvári tanulócsoport eredményeit közlik az ugyanott föl kutatott kontrollcsoportok eredményeivel egybevetve). A könyv

nem tartalmazza, de a munka további történetéhez hozzátartozik, hogy a kísérletet azóta Szekszárdra is kiterjesztették a kaposvári főiskola kihelyezett tagozatának gondozásában, és tervbe van véve a kiterjesztése egész Tolna megyére.

A kutatócsoport az anyanyelvi nevelés kísérleti tantervének kidolgozásakor az alsó tagozaton tanított-tanult anyanyelvi tárgyakból indult ki, de őket nem tantárgyakként fogta föl, hanem „olyan nyelvi-kommunikációs tevékenységként, amely elthetetlen kölcsönhatásban van a többivel” (23. l.). E tevékenységeket elemezve tizenhárom résztvékenységet különböztettek meg, és ezeket két tantárgyblokkba vonták ismét össze. Így a tanítási és tanulási aktivitások merőben újszerű csoportosítást nyertek, amely a korábbi felosztásoknál jobban segített a gyerekek és a tanítók munkájának szervezésében.

Ebből az ismertetésből is látható, hogy ez a tanítási kísérlet igen fontos ponton: az iskoláskor első szakaszában, iskolai keretek közt törekedett arra, hogy a gyermeki kommunikációs készségeket a kommunikációkutatás újabb eredményeire alapozva, személyes együttműködés keretében is, elméletileg konceptualizálja, és fejlesztésükhöz tanítási stratégiát dolgozzon ki. Zsolnai József eddigi munkásságában nem teljesen új elem ez; egyrészt mert nyelvészként érkezett a pedagógiába, másrészt mert pályájának korábbi időszakában az olvasástanítás kérdéseivel foglalkozott tüzetesebben. Kétségtelenül új elem azonban az anyanyelvi nevelés céljainak ilyen tág összefüggésben való kezelése, ahol a beszéd és az írás, az olvasás és a nyelvtani ismeretek egyértelműen a közlés irányába mutatnak. És kétségtelenül új elem – a kommunikációkutatás hazai eredményei között – a pedagógiai célkitűzés: az ti., hogy az összetartozás fölismerése után fejlesztési célokat fogalmazunk meg és követünk a gyermeki fejlődésben.

Azt hiszem, erről olyan fontos és nagy horderejű dolog beszélnünk, mint amilyen fontos és nagy horderejű volt – vagy lett volna – a világ mennyiségi szemléletéről és logikájáról beszélni a pedagógiában a matematikatanítás bevezetése előtt, kísérleti előkészítésekor. Az anyanyelvi neveléssel kísérletező hátrányosabb helyzetben is van, mint a matematikus, meg előnyösebb helyzetben is van, ha új tantervi koncepciót dolgozik. Hátrányosabb a helyzete annyiban, hogy még kevésbé támaszkodhat más országok előzményeire és tapasztalataira, hiszen mindenütt a saját anyanyelvet tanítják, míg a matematika persze ugyanaz. Az előny viszont épp abban áll, hogy a matematikus kollégák kísérleti tapasztalatai már rendelkezésre állanak. Hiba lenne, ha nem tanulnánk minél többet az eredményekből is, meg a kudarcból is.

A legfontosabb tanulnivaló, azt hiszem, az lehetne, hogy az anyanyelvtanítást – szemléletében legalábbis – túl kellene terjesztenünk a mai iskolán. Vagy ami ugyanaz: ösztönöznünk és sürgetnünk az olyanfajta iskola megvalósulását, amelybe az új szemléletű anyanyelvtanulás a mainál teljesebben belefér, megvalósul. Osztomoz Zsolnai Józseffel és kollektívájával abban a meggyőződésben, hogy az anyanyelvtanulás kulcskérdése a 6–10 éves kor körüli iskolai, szervezett tanítás. A kísérlet további menetében azonban javaslom a szemlélet kitágítását. Hiszen nem a tanuló tanul anyanyelvet, hanem – a kommunikációkutatást alkalmazva ez nyilvánvaló – a fiatal ember, a gyerek, aki a társadalom, egy adott közösség tagja. Tanulásának általánosabb menetére „tanítunk rá”; azaz korrigáljuk meglevő hibáit s igyekszünk megelőzni a továbbiakat azzal, hogy speciális ismereteket elsajátíttatunk (az olvasást, a helyesírást).

Ebből a gondolatmenetből következik, hogy ha egy ilyen tágan felfogott anyanyelvtanítás részben vagy egészben polgárjogot kap a közoktatásban, a bevezetés időszakában – de lehet, hogy tovább is – nemcsak a fiatalokat kell másként tanítanunk, és nemcsak a pedagógusokat kell majd át- és továbbképeznünk. A tanulás első számú segítőitársait: a szülőket alighanem a leginkább. A matematikatanítás bevezetésének első tapasztalatai máris mutatják: matematikát mindenki kell tanuljon (gyerek is, pedagógus is, szülők is), mert mindnyájan el vagyunk benne maradva. Zsolnai József könyve arról győzi meg az olvasót, hogy a nyelvtanulással alighanem hasonlóképp leszünk. Messze vagyunk még attól, hogy Magyarországon a nyelvet – a magunkét is, a másokét is – tudatosan mint kommunikációs eszközt tudjuk és akarjuk megtanulni vagy megtanítani.

Ha eddig a nyelvtanulás céljairól írtam, Zsolnai József könyve kapcsán hadd ejtsek szót a tanulás és a tanítás néhány eredményéről is, s ezzel kapcsolatban a kísérletezésről. A könyv második súlypontja, a VII. fejezet ugyanis részletesen tájékoztat minderről. Zsolnai József és munkatársai (ebben a fejezetben Bükkösi Valéria, Mátyási Mária és Sárdi Edit) imponálóan nagy munkát végeztek, hogy –

elsősorban maguknak, de persze minden érdeklődő félnek – rámutassanak kísérleti anyanyelv-tanításuk erős és gyöngye oldalaira.

Nem idézhetem itt valamennyi eredményüket; ezért csak néhány olvasástanulási eredményre szeretném föl hívni a figyelmet. Az Országos Pedagógiai Intézet által összeállított feladatlapot a kontrollcsoport 21,12 perc alatt oldotta meg, a kísérleti iskolai osztály viszont mindössze 14,18 perc alatt. A kedvezőbb teljesítményt – írja Zsolnai József – igazolták más statisztikai jellemzők is (például a gyerekek teljesítményvarianciái, 94. o.). A hangos olvasás egyperces betűátlagja Siklóson 194,3 volt, ami nagyjából megfelelt egy korábbi budapesti mérés átlagának; a siklósi kísérleti iskolai osztályban viszont több mint 229 betűt olvastak el a gyerekek egyperces átlagban. „Nemcsak az a probléma, hogy a néma-értelmes olvasás iskoláinkban egyselőre alacsonyabb szintű az ún. hangos olvasásnál, hanem az is, hogy ez utóbbinak a funkcióját iskolai gyakorlatunk eddig még nem találta meg – írja tanulságképpen Zsolnai József. – Nem állította sem a helyes ejtéstanulás, sem a 2. személynek szóló interpretáció szolgálatába.” (104. o.)

A tanítóképző főiskola kutatócsoportja viszont épp erre vállalkozott, s miközben kísérleti munkáját végzi, akarva-akaratlanul megváltoztatja maga körül az iskolai osztályt, sőt magának az egész iskolának a légkörét is. Mégis sokunkban van fenntartás a kísérletezéssel kapcsolatban; a szakmán kívüli visszhangok pedig kételyeinket csak még felerősíthetik. Az elfogultságok a pedagógiai kísérletezés körül alighanem érthetők. A pedagógus – mint a művelődés többi munkása, valamennyi értelmiségi, sőt értelmesen dolgozó ember – a kísérletező jogát védve-követelve tulajdonképpen az alkotó munkához való jogát védi-követeli. A pedagógiai kísérletek legjobb változataiban ugyanis a tanítónak, tanárnak egy általánosan használt sablontól van felhatalmazása eltérni (ami egyúttal egyfajta szakmai presztízs-növekedéssel is együttjár). Másfelől viszont az is érthető, ha valaki idegenkedik attól, hogy saját magát vagy a gyereken próbáljanak ki új „fogásokat” már beváltak helyett, vagy hogy törekvő emberek szakmai ambícióinak legyen kiszolgáltatva.

Mi tehát itt a megoldás? Valószínűleg nem a végtelen gondolkodás, hanem annak a fölismerése, hogy a pedagógus – mint minden ember, aki mások tanulását irányítja-segíti – a dolgok lényegét tekintve folyamatosan megújítja módszereit, miközben a már jól bevált technikákat változtatja. Önmagában ez annyira természetes kell legyen, hogy sem különösebben alkotó, „kreatív”, sem kiemelkedően fontos kísérletezésnek nem volna tekinthető. A kísérletezés megítélésén szerint ott kell kezdődnie, amikor pedagógus kollégáinknak ezt a folyamatos önmegújítást szervezetté, céltudatosá és rendszeressé tesszük: egy elmélet jegyében meghatározott irányba tereljük.

Tehát nem pedagógus kísérletez a gyerekekkel; a kutató szervez kísérletet azzal a céllal, hogy kollégái alkotó energiáit összpontosíthassa. Így semmiféle kísérletben való részvétel nem lehet menteség végiggondolatlan hokkodáshoz; de persze semmiféle irányítási akció nem tekinthető – ebben az értelemben – kísérletnek, amely egyfajta pedagógus kötöttséget másfajta (netán még merevebb) kötöttséggel cserélné föl. A kísérlet – meggyőződésem szerint – az alkotó energiák felszabadítása, az újítás, az innováció megtervezése és megszervezése kell legyen.

Erről azonban alighanem mindenki egyformán gondolkodik, aki olyan közvetlen közeli ismeretségbe kerül Zsolnai József és munkatársai mintaszerű kísérletező munkájával – e könyv olvastán –, mint e recenzió szerzője. Igazolásul Szépe Györgyöt idézem, aki a könyvhöz előszóként többek közt a következőket írta: „A szocialista iskola fejlődésének egyik fő formája éppen az, hogy a praxisban dolgozókat bekapcsolják, bekapcsoljuk a fejlesztésbe: azt nem külső (felső) reformként, hanem az önmaga iránt igényes, kritikus oktatási rendszer, pedagógus társadalom állandó és normális funkciójaként fogjuk fel. Talán ez is olyan utópia, amely csak most hallatszik annak.” (9–10. o.)

Aki Zsolnai József könyvét végigolvassa, nem tartja többé utópiának az iskola távlati fejlesztésén ezt az útját, hanem nagyon is életközeli és valóságos lehetőségnek. Ezért ajánlom nemcsak nyelvészeknek és alsó tagozatosoknak, hanem mindenkinek, akit a nevelés, sőt az emberfejlődés tágabb horizontja érdek.

Kozma Tamás